زنجیرە باسی (خۆناسی)

وەرزی یەکەم-ئەڵقەی یەکەم

زەریاب: ئەو کوردەی وەك ڕووناکی لەگەڵ گەیشتننی بە ئیسپانیا ، ئەوڕوپای ڕوناککردەوە.

زەریاب سێزدە سەدە بەر لە ئێستا و لە دەورووبەری ساڵانی ٧٨٩ی زایینی لە موسڵ لەدایک بووە، هەر لە منداڵیەوە بەهرەکانی دەنگ خۆشــی تێدا بەدەر دەکەون، بۆیە دەچێتە خوێندگای مۆســیقا لە موسـڵ کە مۆسـیقاژەنی گەورەی کورد ئیسـحاق موسـڵی سـەرپەرشـتی دەکرد ، هەر زوو ئیسـحاق موســڵی هەســـت بە لێهاتووی زەر یاب دە کات بۆیە جیاواز لە قو تابیە کانی تر لەوی دەڕوانی و گرینگی زیاتری پێدەدا.

خانمە دکتۆری ئەڵمانی (زیگرید هونکە) دەنووسێت:

> "کوڕە گەنجێکی کورد بەناوی زەریاب قوتابی بوو لە خوێندنگای مامۆستا ئیسحاقی کوڕی ئیبراهیمی مووسڵی ، ئەو توانیەکی زۆر بەرزی هەبوو لە زانستەکانی مۆسیقادا"

هەر چەندە ئیسـحاق موسـڵی لەوە دەترسـا کە زەریاب کاریگەری لەسـەر ناوبانگی ئەو دروسـت بکات بەڵام ئەو وای بیر دەکردەوە کە زەر یاب تەنها ئاواز و گۆرانیە کانی خۆی دو بارە ئە کاتەوە، بۆیە لای وابوو ئەم جۆرە هونەرمەندە تازە پێگەیشتووە گەر ناوبانگیش دەربکات هیچ مەترسیەکی نابێت لەسەر ناوبانگی خۆی،

دەرکەوتنی زەریاب :

هارونە ڕەشـــید داوا لە ئیســـحاق دەکات کە گۆرانیبێژێکی نوێیان بۆ بنێرێ کە تا ئەکات گوێی لە دەنگی وا نەبووبێت، ئەمیش باسی زەریابی بۆ دەکات و بۆی دەنووسێ:

"لە ماڵی خۆما خوێندکارێکم هەیە پێی دەڵێن زەریاب ، کە دەنگ و ســەدایەکی خۆشـــی هەیە، ئەمە هەڵبژاردی منە بۆ تۆ"

هارونە ڕەشـید ئەمەی زۆر پێ خۆش دەبێت چونکە لە گۆرانیبێژە کۆنەکانی بێزار ببو، بۆیە داوای لە ئیسحاق کرد کە بۆیی بێنێ.

کە ئیسحاق و زەریاب گەیشتنە کۆ شکی خەلیفە، زەریاب لەبەردەم هارونە ڕە شیدا دە ستی کرد بە خوێندنەوەی شـعر و پیاهەڵدان و گۆرانی وتن ، هارونە ڕەشـید زۆر لای خۆش دەبێت، ڕوو دەکاتە ئیسحاق و پێی دەڵێت:

" گەر متمانەم بە تۆ نەبا کە تا ئێسـتا ئەم دەنگەت نەبیسـتووە ، سـزام دەدای بەوەی کە تا ئێسـتا پێت نەناساندووم ، چاوت لێی بێت و گرینگی پێ بدە ، تا کاتێکی تر ئەیبینمەوە چونکە من شتی زۆری لێ چاوەڕوان دەکەم."

کە زەریاب کۆشــکی بەجێهێشـــت کەوتە خەیاڵ و بیرکردنەوە بەوەی کە خەریکە جیهان ڕووی تێدەکات ئەسـتێرەی بەختی وا خەریکە دەگەشـتێتەوە، بەڵام ئەو خەیاڵە جوانەی زۆری نەخایاند و بوو بە مایەی دەرد و بەڵا بۆی.

ئیســحاق ئەوەی لێی دەترســا خەریک بوو ڕوویدەدا، هێدی هێدی زەریاب ناوبانگی زیاتر دەبوو ئەمەش کاریگەری کردبووە سەر ناوبانگی خۆی. بۆیە هەر زوو وتە خۆش و هاندەرەکانی ئیسحاق بوون بە خەنجەر و ئەیخستنە دڵی زەریابەوە، کاتێک لێک جیابوونەوە ئیسحاق بە زەریابی وت:

"لە ڕاســتیدا بەخیلی کۆنترینی دەرمانەکانە ، جیهانیش زۆر ئاژاوەگێڕە، هاوبەشــی لە پیشــەدا وەک دژایەتی وایە، ئەگەر من خۆم بە کەمتر لە تۆ ببینمەوە و پلە و پـایەم دابەزێـت ، دڵنیـابە هەرگیز هاوڕێیەتیت ناکەم گەرچی کوڕی کوڕی خۆشـــم بیت!! ، ئەوەش بزانە ئەگەر تۆ خوێند کاری خۆم نەبووبای بەبێ گومان لەناوم دەبردی، ئێسـتاش دوو ڕێگات لەبەردەمە یان ئەوەتا ڕێگایەکی دوور دەگریتە بەر کە هەرگیز هەواڵت نەبیستمەوە، یاخود هەوڵی لە ناوبردنت دەدەم!!!."

کاتێک زەریاب گوێی لەو وتانەی ئیسـحاق بوو هەر زوو درکی بە مەترسـی کرد لە سـەر ژیانی، بەناچاری بە پێشـنیارەکانی ئیسـحاق ڕازی بوو، زەریاب بە یەکجاری ماڵئاوایی لە وڵات و هاوڕێ و خوشـەوسـتەکانی کرد و لە یەکێک لە شـەوە جوانەکانی بەغدا لەگەڵ خێزانەکەی وڵاتی بە جێهێشت و بەرەو ڕۆژئاوای جیهانی ئیسلامی کۆچی کرد تا لە کۆتاییدا لە ئەندەلوس (ئێسپانیای ئێستا) شاری قورتوبە خۆی بینیەوە، لەوێ لەلایەن خەڵک و خەلیفە

پێشـوازیەکی باشـی لێکرا و هەر زوو و پلە و پایەی بەرز کرایەوە و خۆشـەویسـت بوو لەلایەن خەڵکەوە ، لاسـاییان دەکردەوە و وتەکانی ئەویان دووبارە دەکردەوە تەنانەت ناوی ئەویان لە مناڵەکانیانی خۆیان دەنا ...

ڕاستە زەریاب ئەستێرەی بەختی لە بەغدا کوژایەوە، بەڵام لە قورتوبە بەرە بەرە دەدرەوشایەوە

کتێبی ١٠٠١ داهێنان لە کەلەپووری موسڵمانان دەنووسێت:

> "زەریاب لە کاتێکی گونجاودا گەیشتە ئەندەلووس، چونکە ئەو ماوەیە خەلیفە بەخشندەیی و سـە خاوەتێکی زۆری هەبوو بۆ هونەر، وە هونەرەکانی زەریاب لەوێ دراوشـایەوە و ئەویش دانی پێدا نا، زەریاب بوو بە گۆرانیبێژی وڵات و موچەیەکی بە بڕی ٢٠٠ دینای زێڕی مانگانەی بۆ بڕایەوە لەگەڵ چەندین خەڵات و بەخششی تر".

کار و چالاکیەکانی لە ئەندەلوس(ئیسپانیا):

پشـتیوانی و هاندانی خەڵک و خەلیفە بووە هۆی ئەوەی کە زەریاب پەرە بەدات بە لێهاتووی و داهێنانەکانی، هەر بۆیە لە قورتوبە پەیمانگایەکی مۆسـیقی دامەزراند کە لە جیهاندا بە یەکەمین پەیمانگای هونەری دادەنرێت، وانەی هامۆنی مۆ سیقای دەوتەوە و مۆ سیقای دەنوو سی، لەوێ بۆ یەکەمین جار ئامێری عودی ناساند بە ئەوروپا و سیمی پێنجەمیشی بۆ زیاد کرد وە ژانەری تەختەیی گۆڕی بۆ ژانەرێـک کە لە پەڕی بـاڵی هەڵۆ بوو، وە هەموو بیردۆزەکـانی مۆسـیقـای دووبـارە ڕێکخسـتەوە و چەند پێوەرێکی هارمۆنی و کێشـی سـەربەسـتی دانا بەمەش ڕێگایەکی نوێی دۆزییەوە بۆ دەربڕینی ئاوازی ئۆرکسترایی،

مێژوونووسی مۆسیقی ئیتاڵی جولیان ڕیبێرا لەبارەی پەیمانگاکەی زەریابەوە دەڵێت:

> "پێکهاتەی گۆرانیەکان و چەندین ئاواز بۆ یەکەمین جار لە پەیمانگای مۆســیقای قورتوبە گەشەی کردو و پەرەی سەند".

کێتێبی ١٠٠١ داهێنان لە کەلەپوری موسڵمانان دەنووسێت:

> "زەریاب نرخێکی نە خەملێنراوی بەخشــی بە هونەرەکەی ئەم ئەرزش و بەها بێ وێنەیە بە درێژایی هەزار ساڵ دواتر بەردەوام مایەوە تا خەڵکی لە سەرەنسەری جیهاندا چێژ وەربگرن لە شێوازە جیاواز و جۆرا و جۆرەکانی مۆسیقای ئەو سەردەمە.

مامۆستای ڕەوشت

کاتێک زەریاب بینی خەڵکی ئیسپانیا و ڕۆژاوا لە چاو ڕۆژهەڵات لەڕووی ڕەوشتی هەڵسوکەتکردن و جل و بەرگ لە ئاستێکی نزمدان هەوڵی فێرکردنی خەڵکەکەی دا، کە خەڵکەکەش ئەویان بە پێشەنگ و پێشەوای خۆیان دەزانی گوێیان بۆ دەگرت و لاسایان دەکردەوە.

کتێبی ١٠٠١ داهێنانی موسڵمانان دەنووسێت:

> "دەکرێت سوپاسی پیاوێکی سەدەی نۆیەمی زایینی بکەین بەناوی زەریاب، کە بیرۆکەی سێ ژەم خواردنی بە ئەوڕوپا ناساند، کاتێک گەیشتە ئەندەلوس (ئیسپانیا) دابونەریتەکانی تایبەت بە خواردن بەشێوەکی گشتی گۆڕانی بەسەرداهات، وتی: دەبێت ژەمی خواردن بە شۆربا دەست پێ بکات و بە دواییدا خواردنی سەرەکی بێت کە گۆشتی ماسی یان گۆشتی سوور یان گۆشتی باڵندەی تێدابێت وە بە جۆرێک لە میوە یان جەرەزات کۆتایی پێ بهێنرێت".

جەیسۆن وێبسەر لە گفتوگۆیەکدا لەگەڵ کەناڵی بی بی سی لە بەرنامەی مێژوویەکی ئیسلامیانەی ئەوڕوپا لە بارەی زەریابەوە دەڵێت:

> "زەریاب هەموو شێوازەکانی پۆشاک و خۆڕازاندنەوەی لەگەڵ خۆیدا هێنا، بەغدای ئەوکات نیۆڕک و پاریسی ئێستا بوو ، ئەو مەعجوونی ددان و بۆنبەری جەستە و شێوازی قژی کورتی لەگەڵ خۆیدا هێنا بۆ قورتوبە، ئەوە ڕاستیەکەیە کە لەو سەردەمەدا لەشاری قورتوبەدا کۆلانەکانی چرای ڕووناکەرەوەیان تێدا بوو و زێرابی ئاو و پاشەڕۆ هەبوو وەهەروەها جۆگەلەی ئاوی پاک بۆ مالان دەچوو، بەغداد لە عێڕاق گەورەترین ناوەندی

> هزری و فەرهەنگی بوو لە جیهانی ئیسلامیدا، زەریاب لەوێوە شێوازی نوێی ڕازاندنەوە و ئامادەکردنی مێزی نانخواردن و دیزاینی نوێی جل و بەرگی پیاوانە و تەنانەت یاری شەترەنج و پۆلۆی لەگەڵ خۆیدا هێنا بۆ قورتوبە، ئەو ناوبانگی دەرکردبوو بە پیاوێکی سەلیقە جوان کە بەردەوام باشترین بژاردەی هەیە ناوی دەرکردبوو بە شیک پۆشی و ڕازاوەیی بە دیزاینە دانسقە جوانەکانی دەرباری خەلیفەی دەڕازاندەوە لە هەمان کاتدا خەڵکی قورتوبەش لاسایی لە شێوازی قژبڕینی کورتی ئەو دەکردەوە و چێژیان وەردەگرت لەو کەلووپەلە پێستیانەی کە لەگەڵ خۆیدا هێنای بۆ ئیسپانیا".

هەزار و دووسەد ساڵ پاش زەریاب مێژوونووسی فەڕەنسی هێنری تێرەیس دەڵێت:

> "زەریاب شێوازی جل و بەرگی زستانە و هاوینەی ناساند وە بە وردی ئەو ڕۆژانەشی دیاری کرد کە دەبێت چ جۆرە جل و بەرگێک بپۆشرێت، هەروەها پۆشاکی نیو وەرزەشی زیاد کرد کە گونجاو بوو بۆ ماوەی نێوان دوو وەرزی جیاواز، وە پۆشاک و بەرگی جوان و سەرەنجراکێشی ڕۆژهەڵاتی لەگەڵ خۆیدا هێنا بۆ ئیسپانیا، لە ژێر کاریگەری ئەودا پشەسازی جل و بەرگ سەریهەڵدا کە جل و بەرگی هێڵ هێڵی ڕەنگاو ڕەنگ و چاکەتیان لە کووتاڵی ڕوون دروستدەکرد".

کتێبی ١٠٠١ داهێنان لە کەلەپووری موسڵمانان دەنووسێت:

> "ئەگەر ئەمجارە بۆ کڕینی دواهەمین مۆدێل و شێوازی پێڵاو چوویت بۆ فرۆشگایەکی شیک و گرانبەها و ویستت پانتۆڵ یان کراسێکی هاوینە تاقی بکەیتەوە ئەوا زەریابی بەر هەزار و دووسەد ساڵ بهێنەوە بیری خۆت، چونکە بەهۆی ئەوەوە بیرۆکەی بەرهەمهێنانی ئەو پێڵاو و پۆشاکانە لە ڕۆژهەڵاتەوە لە شەققەی باڵی دا بەرەو ڕۆژاوا.".

ڕەچەڵەکی زەریاب

مێژوونوسان زۆر لەبارەی ڕەچەڵەکی زەریابەوە نەدواون، بەڵام زۆربەی ئەو مێژوونوس و ڕۆژهەڵاتناسانەی کە باسیان لە ڕەچەڵەکی زەریابەوە کردووە، زەریابیان بە کورد داناوە، هەرچەندە هەندێک مێژوونووس و ڕۆژهەڵاتناس لەپەنا ناوی کورد، فارس و عەرەب و تەنانەت ئەفریقاییش دەنووسن، بەڵام باشترین شتێک بۆ یەکلاکردنەوەی ڕەچەڵەکی زەریاب لێکۆڵینەوەکەی دکتۆر مهیمن ابراهیم جزراوية کە بەزمانی عەرەبی بڵاوکراوەتەوە بەناوی (زرياب منجازاته وأبرز مبتكراته الموسيقية)

دکتۆر مهیمن لەپاش لێکۆڵینەوەیەکی زۆر دەڵێت:

> "من گەڕاوم لە هەندێک سەرچاوە و بەڵگە و مێژوویەکان و لێکۆڵەرەوان و زانایانی بیانی و ڕۆژهەلاتناسەکان لەسەر ڕەچەڵەکی زەریاب ، گەیشتمە ئەو دەرەنجامەی کە ڕەچەڵەکی زەریاب کورد بووە .

دواتر وتەی چەند مێژوو نووس و ڕۆژهەلاتناس دێنێتەوە کە باس لە کورد بوونی زەریاب دەکەن... ڕۆژهەلاتناسی فەڕەنسی (تۆما بوا) دەڵێت:

> "مۆسیقا ژەنی ناسراو زەریاب کە ژێی پێنجەمی بۆ عود زیادکرد لە سەردەمی عەباسیەکاندا ئەو لە ئەسڵدا کوردبووە "

ڕۆژهەلاتناس شوالتزا دەڵێت:

> "زەریاب گەنجێکی کورد بوو کە یەکێک بوو لە بلیمەترین خوێنکارەکانی ئیسحاق موسڵی کە بە توانا ناوەزەکانیەوە لەبواری مۆسیقادا ناوبانگی دەرکردبوو" .

خانمە دکتۆری ئەڵمانی (زیگرید هونکە) دەڵێت:

> "کوڕە گەنجێکی کورد بەناوی زەریاب قوتابی بوو لە خوێندنگای مامۆستا ئیسحاقی کوڕی ئیبراهیم مووسڵی ، ئەو توانیەکی زۆر بەرزی هەبوو لە زانستەکانی مۆسیقادا" .

کاریگەری زەریاب بەسەر ئەوڕوپاوە :

زەریاب لە زۆرێک لە بوارەکاندا یەکێک بوو لە بەناوبانگترینی ڕۆژگاری خۆی، وە تاوەکو ئێستاش کاریگەری داهێنانەکانی لەسەر جیهان بەجێماوە، بەتایبەت بەسەر ئەوڕوپایەکانەوە چونکە وەک خۆیان دەیڵێن بەهۆی زەریابەوە بەشێکی زۆری داهێنانەکانی شارستانیەتی ئیسلامی گواسترانەوە بۆ ئەوڕوپا و هۆکارێکی گرینگ بوو بۆ ڕزگاربوونی ئەوڕوپا لە تاریکی و نەزانی،

داهێنانی زەریاب زۆرن کە کاریگەریان لەسەر ئەوڕوپا دروستکردووە بەڵام لێرە بەشێک لە داهێنانەکانی دەخەینە ڕوو:

1. لە ژێر کاریگەری زەریابدا پیشەسازی جل و بەرگ سەریهەڵدا.
2. یەکەمین پەیمانگای هونەری لە جیهاندا دامەزراند.
3. مەعجوونی ددانی ئاشناکرد بە ئەوڕوپا.
4. یاری شەترەنج و پۆلۆی ئاشناکرد بە ئەوڕوپا.
5. کاریگەرترین موسڵمان بووە کە دەوری هەبووە لە بڵاوبوونەوەی مۆسیقا بە ئەوڕوپادا.

6. هەموو بیردۆزەکانی مۆسیقای دووبارە ڕێکخستەوە و چەند پێوەرێکی هارمۆنی و کێشی سەربەستی دانا بەمەش ڕێگایەکی نوێی دۆزییەوە بۆ دەربڕینی ئاوازی ئۆرکسترایی..
7. خواردنی سێ ژەمەی ئاشناکرد بە ئەوڕوپا.
8. بۆنبەری جەستە و شێوازی قژی کورتی ئاشناکرد بە ئەوڕوپا.
9. بۆ یەکەمین جار ئامێری عودی ناساند بە ئەوڕوپا و سیمی پێنجەمیشی بۆ زیاد کرد.
10. ژانەری تەختەیی گۆڕی بۆ ژانەرێک کە لە پەڕی باڵی هەلۆ بوو.
11. جل و بەرگی زستانە و هاوینەی ئاشناکرد بە ئەوڕوپا وە بە وردی ئەو ڕۆژانەشی دیاری کرد کە دەبێت چ جۆرە جل و بەرگێک بپۆشرێت.
12. بیرۆکەی پەردەی سەر مێزی بڵاوکردەوە
13. پەرداخە کانزاییە قوڕسەکان و دەفرە ئاڵتونیەکان کە بۆ تێدا خواردنەوە بەکاردەهاتن لەسەر سفرەی نانخواردن، گۆڕی بۆ پەرداخ و دەفری بلووری.
14. شیرینی (زلۆبیا/زەلابیە)ی دروست کرد.

"ئەی ناوەکانی زەریاب ئێستا زانیتان ئێوە خاوەنی چ گەوهەرێکن؟! ، دەسا دەستی پێوە بگرن ، با لەبیری ئێمە میلەتانی تر شانازی پێوە نەکەن."

سەرچاوەکان

1. کتێبی 1001 داهێنان لە کەلەپووری موسڵمانان
2. د.مهیمن ابراهیم الجزراوي : زریاب منجازاته وأبرز مبتكراته الموسيقية
3. سۆران حەمە ڕەش : کورد کێیە؟
4. کەناڵی بی بی سی (BBC)
5. زيغريد هونكه : شمس العرب تسطع علي الغرب